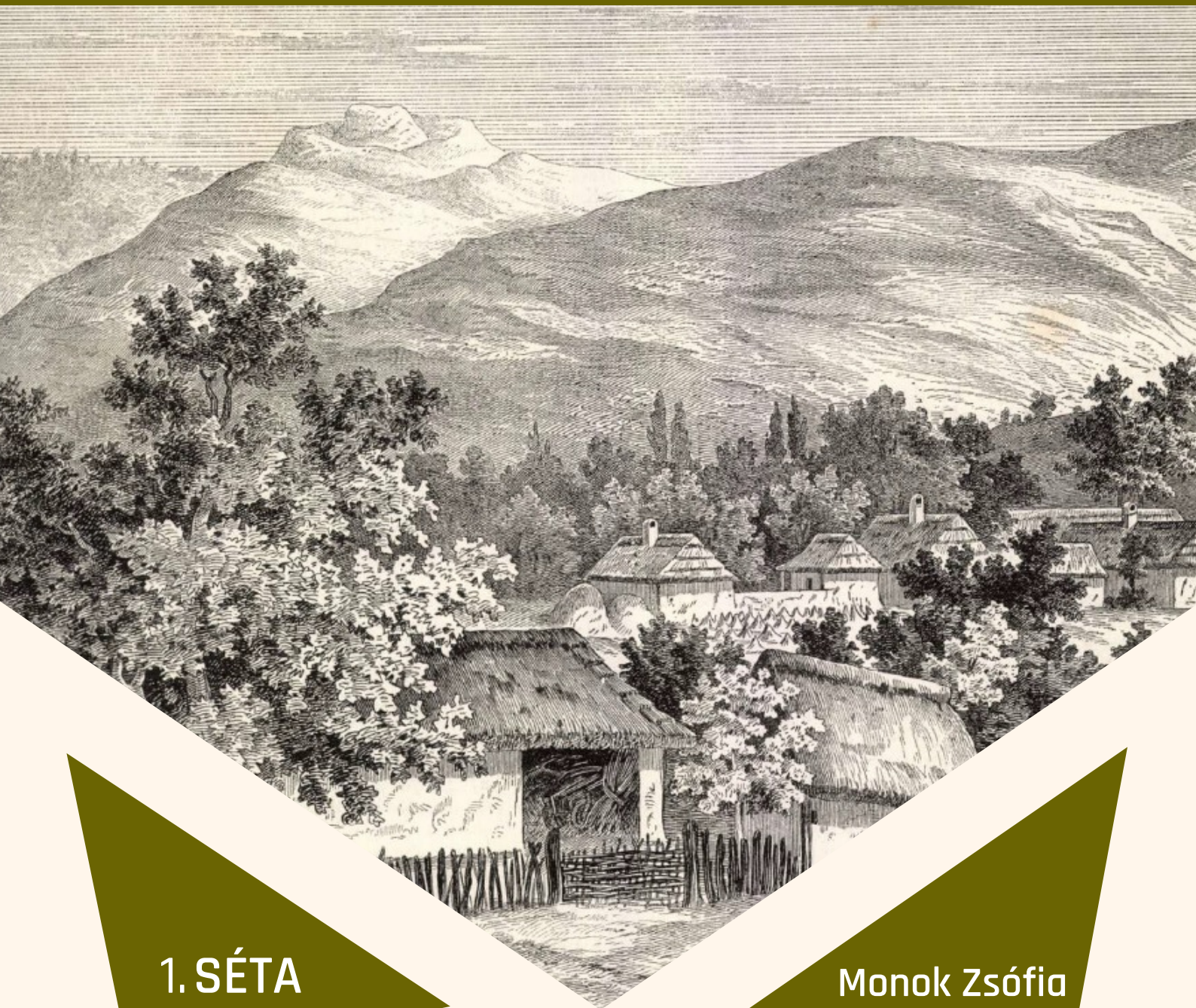

SZADAI HELYISMERETI TANÖSVÉNY

1. SÉTA

Monok Zsófia

BARANGOLÁS A VÁRDOMBON

"Az eltávozottak emléke nem enyészik el. Egész világunk más emberek tetteiből és gondolataiból szövődik össze, pontosan úgy, ahogy mindegyikünket számtalan mozaikdarab alkot, melyeket ősök ezrei hagytak ránk. Nyomot hagytak maguk után, lelkük kis részét ráhagyták az utódokra. Csak látva kell látnunk."

(Dmitrij Gluhovszkij)

Nádas Péternek, a várdombinak ajánlom,
barátsággal

Manoh Zsófia

Kedves sétáló barátunk!

Tudnivalók indulás előtt:

- Az útvonal hossza:
1400 méter
- Szintemelkedés:
57 méter
- A bejáráshoz szükséges idő:
45 perc
- Az útvonal kerekesszékkal nem járható, babakocsival nem ajánlott.
- Esős időben az utak sárosak, csúszósak lehetnek. Szeles időben réteges öltözék javasolt.
- A séta során ne térjünk le az ösvényekről, utakról. Tartsuk tiszteletben a magánterületeket, akkor is, ha azok nincsenek kerítéssel elkerítve. Az építési területek rendkívül balesetveszélyesek lehetnek, vigyázzunk a gyermekekre!
- Óvjuk a Várdomb élővilágát, vigyázzunk tisztaságára!

Állomások:

1. Varga út alsó bejárata
2. Varga út felső vége
3. Ág utca - Berek utca sarka
4. Földvár utca 17.
5. Várdombi utca 24.

Nagy szeretettel üdvözlünk a **Szadai helyismereti tanösvény** első sétáján, amely a falu egyik legszebb részén, a Várdombon vezet körbe az érdeklődőket. A séta során a csaknem 700 éves település régmúltjával ismerkedhetünk meg.

Kiről kapta a nevét a Varga út? Mit jelent Szada neve? S végül miféle vár emlékét őrzi nevében a Várdomb, a Földvár utca?

Ha te is kíváncsi vagy a válaszokra, tarts velünk ezen a rövid, de annál tartalmasabb sétán, ahol a kaptatók nehézségeiért bőven kárpótol a Várdomb több pontján a fák és házak mögül előtáruló káprázatos kilátás!

Varga út

A Szadai helyismereti tanösvény első sétája a középkori falu idejébe kalauzol el minket. Sétánk kiindulópontja a Varga út alsó vége, ezen a gyalogúton kapaszkodunk fel a faluból a Várdombra. Ha elindulunk fölfelé az ösvényen, egy darabig még a házak között haladunk, de aztán az út mintha bevezetne az erdőbe. Az ösvény hangulata segít elképzelni, hogyan nézhetett ki a falu a középkorban, amikor még a település jelentős részét erdő boríthatta, a sűrű növényzet között megbújó titkos vagy éppen nagyon is ismert átjárókkal. A Varga út is egy ilyen ma is használatos átjáró, mely a török korból eredeztethető legenda szerint egy Varga nevű végvári katona nevét őrzi.

A legenda szerint ez a katona török fogságba esett valamelyik végvári ütközet alkalmával. A fogságból úgy szabadulhatott volna, ha ő vagy a családja kifizeti érte a váltságdíjat, de erre sajnos nem volt mód. Rabtartója, hogy a pénzéhez juthasson, elengedte őt, hogy a környező településeken összekoldulja szabadulásának díját - ez bevett szokás volt akkoriban, vagy kíséreléssel együtt küldték el a rabot vagy könnyű láncra verve, hogy szabadulni ne tudjon.

A katona Szadára vetődött, ahol próbálta összekoldulni a váltságdíjat, de lopáson érhatték, mert menekülőre fogta, és a Margita-hegy felé vezető gyalogösvényen, a mai Varga úton át felmenekült az erdőbe. Egészen a mai Vácegres határáig kergették a szadaiak, ahol is elkapták és agyonütötték. A régi öregek még Rabtemetés, Varga-temetés néven is emlegették ezt a helyet.

A török rabtartó azonban kerestette az elveszett rabot. Miután kitudódott, hogy az meghalt, követelte a váltságdíjat, 40 forintot azoktól, akiknek a földjén történt az eset. Ám a szadaiak ezt nem tudták megfizetni. Jelentkeztek viszont a veresegyháziak, hogy ők kifizetik, de csak abban az esetben, ha az a szadai határrész, ahol a rab meghalt, Veresegyház tulajdonába kerül. Ez végül meg is történt, így szereztek tehát Szadán földet a veresiek. A gyalogösvényt, amerre a szerencsétlenül járt katona a faluból elmenekült, azóta is Varga útnak nevezi a szadai nép.

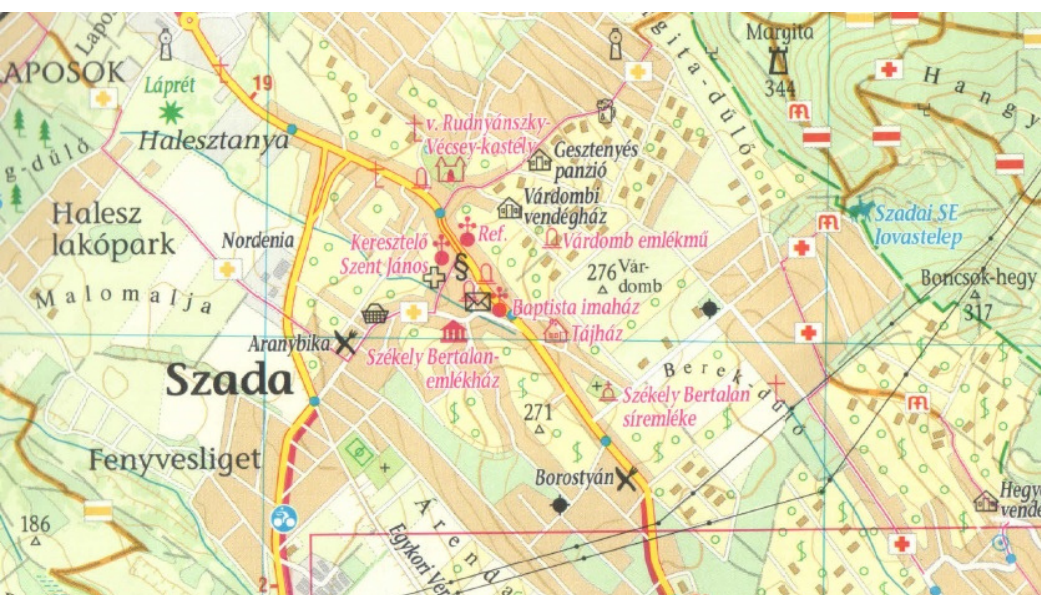
Egy darabka erdő a falu közepén

A 3. állomás irányába indulva felkapaszkodunk a meredek Ág utcán, mely Szada legfiatalabb utcácskái közé sorolható. A Várdomb napjainkban egyike a falu legdinamikusabban változó térségeinek. Számos család left itt új otthonra, a területet vonzóvá teszi a szép kilátás, a jó levegő és a faluközpont közelsége. Az itt fönny oly gyakran susogó, füttyülő szél évszázadokról mesél az itt élőknek: a régmúlt embereiről, sorsokról. Kincsekről, melyeket együtt őrizhetünk meg.

Miről mesél Szada neve?

Ahol az Ág utca a Berek utcába torkollik, az impozáns rönkház mellett található Szada egyik legszebb panorámát nyújtó kilátópontja. Innen jól belátható a település hegyes-völgyes felszíne. A falu földrajzilag a Gödöllői-dombság területén található, ahol a Cserhát hegység fokozatosan ellaposodik az Alföld irányába. Előttünk egy völgy terül el, amelyben a szadai főút húzódik, s amely kivezet a Szöd-Rákos-patak völgyébe, Veresegyház, majd Szödliget felé. A település neve is földrajzi elhelyezkedésére vezethető vissza, a "szada" szó ugyanabból az ősi eredetű szóból származik, amiből a "száj" szavunk, jelentése pedig: 'valaminek a nyílása, bejárata'. Esetünkben bejárata a völgynek, mely a Duna felé vezet. Amióta emberek lakták ezt a tájat, a fő közlekedési útvonalak általában völgyekben, alacsonyabb területeken vezettek. Így létezik régóta egy fontosabb leágazás a keletnyugati irányú Miskolc-Hatvan-Pest országútról épp Gödöllőnél, Vác (majd Pozsony és Bécs) felé, a Duna bal partján. A leágazás bejáratánál pedig Szada állt és áll a mai napig. A "szada" szó megtalálható a magyar nyelvterület egyéb településneveiben is, pl. Taktaszada (a Takta folyó völgyének bejáratában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében), Bikszád ('bükkerdő bejárata' Észak-Romániában).

Ez a szép kilátópont körülbelül 260-270 méter magasan fekszik, magasabban vagyunk tehát, mint a budai Gellért-hegy (235 m). Szemben, a főúton túl, Szada szívében emelkedik az Illés-tető, mely 271 méter magas. Ha most hátat fordítunk az Illés-tetőnek, akkor láthatjuk a Várdomb legmagasabb pontját, amely 276 méteres. A távolban feltűnik a kilátó a Margitacsúcson, amely a Gödöllői-dombság legmagasabb pontja a maga 344 méterével.

Szada 2013-as turistatérképének részlete

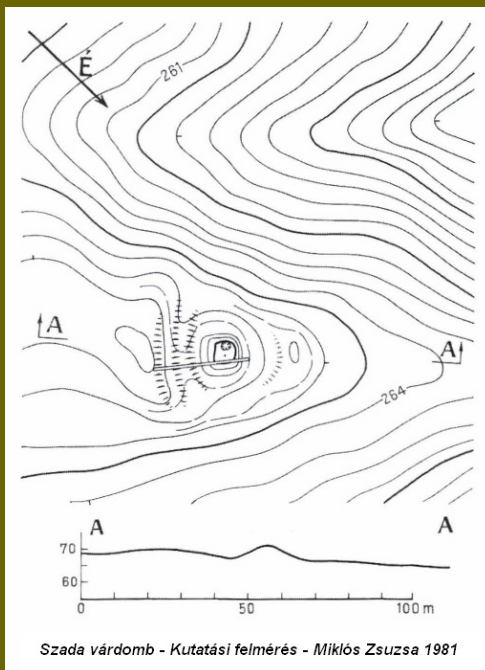
Most a Berek utcán indulunk el a Földvár utca irányába. A Berek utca a tőlünk jobb kézre elterülő nagy kiterjedésű Berek dűlőről kapta a nevét, mely a Csapás utcán túli területet is magában foglalja. Az elnevezés a terület egykori fás-ligetes jellegére utal (a "berek" szó jelentése 'liget'), amelynek mára már csak néhány nyoma maradt. A 20. században nagyrészt gyümölcsstermesztésre használták a szadaiak a Berek területét.

Árpád-kori földvár

A Földvár utca 17. szám alatti telek délnyugat felé emelkedő magaslata adott helyet Szada késő Árpád-kori, 13. században épült földvárának. Emlékét helyneveink őrzik (Várdomb, Vároldal - Várdombi utca, Földvár utca). Történetét a szájhagyományon túl a 20. században a helyszínen végzett ásatások eredményeiből ismerjük.

Szada 18. századi térképe a Vár-hegygel

Az ásatások során készült helyszínrajz

Az Árpád-kori magyar földvárakhoz hasonlóan a szadai földvárat is egy mesterségesen kialakított földhalomra építették, melyet a föld kitermelésének helyén visszamaradt sánc vette körül. A körülbelül 16 m átmérőjű kör alakú belső magaslaton álltak a homokkő alapon fából és vert falból (paticsból) készült lakóépületek. Ennek a magaslatnak mintegy 200 m² volt az alapterülete, ami megfelel egy ma Szadán épült tekintélyesebb családi háznak. A belső várat 10 méter széles és 2,5-3 méter mély árok vette körül.

A vár építtetője az oklevelek tanúsága szerint a köznemesi Zadai (Szadai) család lehetett, melynek tagjai a 13. században sok fontos tisztséget töltöttek be az ország igazgatásában. A 14. század folyamán azonban fiúörökös nélkül halt ki a család, így a szadai birtok is visszaszállt a királyra, aki tovább adományozta, de új tulajdonosai már nem lakták a várat, így az lassan lepusztult, leromlott. Legközelebb a Rákóczi-szabadságharc idejéből van róla említés, hogy a várat használták mint katonai táborhelyet.

4. állomás

Szada népe az évszázadok során gyakran használta búvóhelyül, illetve gabona rejtekhelyül a vár maradványait, ahogy ezt az ásatások is alátámasztják. Időnként kincskeresők is feldúlták, pénzeket, régi értéktárgyakat keresve. A mesterséges földhalom lassan elkopott, belesimult a tájba. A végső talajjegytengetést az 1930-as években végezték, még akkor is kerültek elő a földből edénytöredékek, pénzérmék. A szadai földvár történetét feltáró hitelesítő ásatást 1978-ban végezte Miklós Zsuzsa. A teljes feltárás viszont elmaradt, mivel az 1980-as évek elején a területet felparcelláztatta és értékesítette a községi tanács.

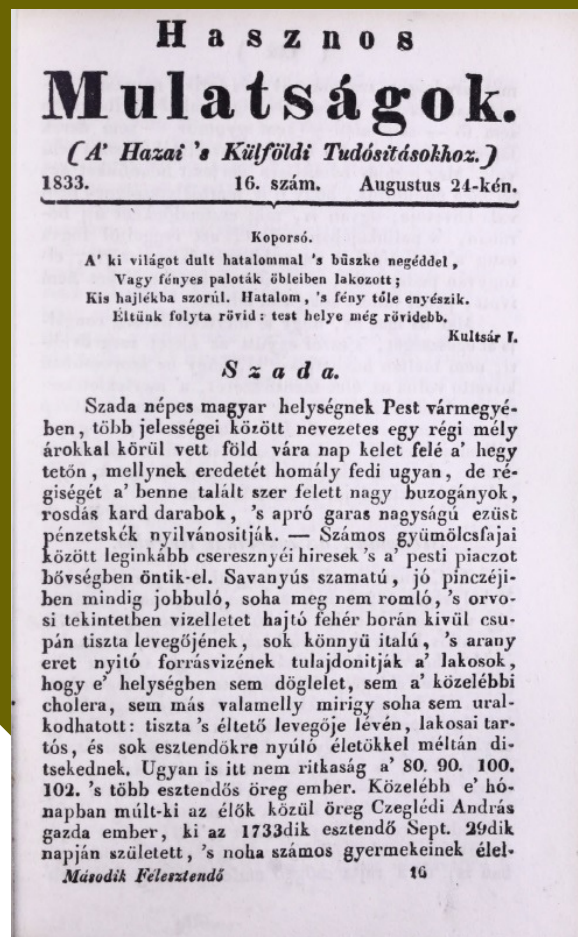
165. Szada - Várdomb (Pest m.) (XLIV). A falutól K-re kb. 1,5 km-re húzódó ÉNy-DK-i irányú dombon található a Várdomb. A kincskeresők és földművelés által szinte teljesen szétrombolt földvárat ma már alig látható belső árok és sánc övezte. A földvár központi - mesterségesen felmagasított - része jelenleg kb. 2,5 m-rel emelkedik környezete fölé, alapterülete kb. 12 x 12 m. Az ásatás során átvágtuk a sáncot, árkot és a központi részt. A központi lakóterületen épületnek ma már nem találtuk nyomát a nagymértékű lepusztulás miatt. Csúpan vastag paticsréteget és néhány hulladékgyödröt találtunk. Egyikben igen sok égett gabonára bukkantunk. Az árok mélysége 260 cm. A sánc eredetileg kőszerkezetű lehetett. A leletek alapján a földvár a XIII. századból származik. (TA)

Az ásatáson részt vettek: Kvassay Judit, Molnár Erzsébet és Wellisch Márta egyetemi hallgatók.

Miklós Zsuzsa

Beszámoló az 1978-as ásatásokról a Régészeti Füzetekben

Ha leereszkedtünk, újra fel kell kapaszkodnunk a Várdombi utcára a következő állomásunkhoz. A bölcsödét elhagyva jobb kéz felé gyümölcsöskerteket láthatunk, háttérben a református és a katolikus templommal. Valamikor az egész Vároldal (a Várdomb délnyugati lejtője) gyümölcsfákkal lehetett tele, hiszen a napsütötte domboldal kedvező környezetet biztosított a növények számára.

A szadai vár említése a 19. századi sajtóban

A 4. állomást elhagyva tovább sétálunk a Földvár utcán. Ha jobb kéz felé messzebbre tekintünk, láthatjuk a Szőlőhegy délnyugati lankáit, mely ma már csak nevével utal az egykor virágzó szadai szőlő- és borkultúra termőterületeire. Az út egy ponton nagyon meredekké válik, s ha tiszta az idő, mindenképpen csodáljuk meg a feltároló panorámát, mielőtt leereszkednénk. Bal kéz felől szemügyre vehetjük a budai hegyeket, a Pilist, középtájon távolabb, kékebb színben a Börzsönyt. Tekintetünket jobbra vezetve feltűnik előttünk a Cserhát, és annak Vác fölötti csúcsa, a Naszály, végül pedig a Cserhát legdélibb nyúlványának, a Gödöllőidomságnak szívünknek oly kedves gyöngyszeme, a mi Margitánk.

A szadai vár emlékköve

A Várdombi utca 24. szám közelében található emlékkövet 1996-ban (a honfoglalás 1100. évfordulójának tiszteletére) emeltette az önkormányzat az akkori várdombi lakosok kezdeményezésére. Két érdekessége is van az emlékkőnek. Az egyik az, hogy bár a felirat azt hirdeti, hogy "itt állt" a szadai vár, a rajta található rajznak megfelelően annak tényleges helye az emlékkőtől 100 méterre északi irányban található, ahol az 1978-as ásátások is folytak. A másik érdekesség, hogy a feliraton jól látható, hogy az "ősi" szó egy korábban hosszabb szó rövidítéseként szerepel. Történt ugyanis, hogy az emlékkő állítói "őskori"-ként szerették volna feltüntetni az egykori várat, ami nyilvánvalóan nem fedi a valóságot, hiszen tudjuk, hogy középkori létesítmény volt. "Ősinek" azonban joggal nevezhető, hiszen Szada őstörténetéből származik.

"Itt ősi földvár állott - Szada lakói állították 1996-ban, a millecentenárium évében"
Emlékkő a Várdombi utcában

A települések életkorát a történészek "első okleveles említésükkel" szokták megadni, azaz egy település legalább annyi éves, amennyi idő eltelt azóta, amikor a település neve valamilyen régről fennmaradt iratban, történelmi forrásban először megjelent. A legkorábbi ránk maradt dokumentum, ahol Szada nevét említik, 1325-ben keletkezett. Ez az oklevél egy tulajdonjogot tisztázó irat, melyben a "Zadai" család egyik tagja szerepel, akik a lakóhelyükről kapták a nevüket az akkori köznemesi névviselésnek megfelelően. Valószínűleg ez a család volt a földvár építtetője és lakója a 14. században. Tehát Szada mint település 2021-ben legalább 696 éves. Hamarosan fennállásának 700. évfordulóját ünnepelhetjük!

A BAKÓCZI SÁNCZ SZADA MELLETT.

Dobósi rajz Szadáról.

Az emlékkövön található rajz egy apró részlete Szemlér Mihály festő, grafikus szadai látképének, melyet a 19. század második felében készített (a borítóképen is ez a rajz látható). Ő volt az a művész, aki elhívta Szadára először Székely Bertalant, amikor a festő vidéki ingatlant keresett abból a célból, hogy ott pihenjen és alkotson. A folytatás ismert: Székely beleszeretett Szadába, telket vásárolt itt, műteremházat építtetett, és számos művészeti kísérletezésének lett helyszíne a falu.

Sétánk itt véget ért. A Várdombnak és csodás panorámájának búcsút intve a Varga úton át visszaereszkedhetünk a faluba.

A költő szavával...

A szadaí várhegyen.

Köve sines már a régi várnak,
Kisértetek bele nem járnak,
Szelet, vihart eleget látott. . .
Itt hagyta a cudar világot.

A hegytetőn egy mély körárok
Beszéli még, hogy egykor állott,
És a szél, mely örökké itt jár,
S a porát is elfujta immár.

Mérföldekre lát a szem innen,
Élet virúl alatt a völgyben,
Uj világot teremt a munka,
Csak a várhegy környéke pusztá.

Ide se néz feléje senki,
Nem terem az oldalán semmi,
Egykét bokor, hitvány és törpe,
Az is mintha vágnék a völgybe.

A pásztor is, ki erre ballag,
Jobb legelőt keres alantabb,
Hol a hegyi patakok járnak,
Meleg szivek és jó szó várnak.

A cudar szél, ni, hogy rám támad!
Összevissza tépi ruhámat,
A kalapom elkapja gyorsan,
És engem is lekerget onnan.

Dalmady Győző.

A Várdombról szóló vers 1884-ben jelent meg a Fővárosi Lapokban

IMPRESSZUM

Szerkesztette:

Monok Zsófia
és Tóth Éva

Lektorálta:

Novák Lászlóné
és Kovács Józsefné

Facebook:

Szadai helyismereti séták

E-mail:

szadaisetak@gmail.com

Szada, 2021

A füzet összeállításához felhasznált források

Leírások:

- Horváth Lajos: Fejezetek Szada község történetéből, Szada Község Önkormányzata, Szada, 2000.
- Varga Kálmán: Szada kincsei - régészeti leleteink, Szada Község Önkormányzata, Szada, 2020.
- A Kárpát-medencei várak történetét összegyűjtő honlap:
<https://varak.hu/latnivalo/index/970-Szada-Vardomb-Rakoczi-sanc/>

Képek:

Címlap:

Magyarország és a Nagyvilág, 1868/19. szám, 219. o.

Bevezető:

a szerző fényképe

1-2. állomás:

a szerző fényképe

3. állomás:

Gödöllői-dombság, Tápió-mente, Pesti-síkság szabadidő-, biciklis és turistatérkép, Szarvas András, Budapest, 2013.

4. állomás:

- <https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-hungary>
- <https://varak.hu/latnivalo/index/970-Szada-Vardomb-Rakoczi-sanc/>
- Hasznos Mulatságok 1833/16. szám, 121. o.
- Régészeti Füzetek I/32. szám, 99. o.

5. állomás:

- a szerző fényképe

Magyarország és a Nagyvilág, 1868/19. szám, 219. o.

Dalmady Győző verse:

Fővárosi Lapok, XXI/270. szám, 83. o.

Barangolás a Várdombon

Az útvonal hossza: 1400 m Időtartam: 45 perc Szintemelkedés: 57 m

- A** 1. állomás: A Varga út alsó bejárata
- B** 2. állomás: Varga út felső bejárata
- C** 3. állomás: A Berek utca és az Ág utca sarka
- D** 4. állomás: Árpád-kori földvár
- E** 5. állomás: A szadai vár emlékköve

